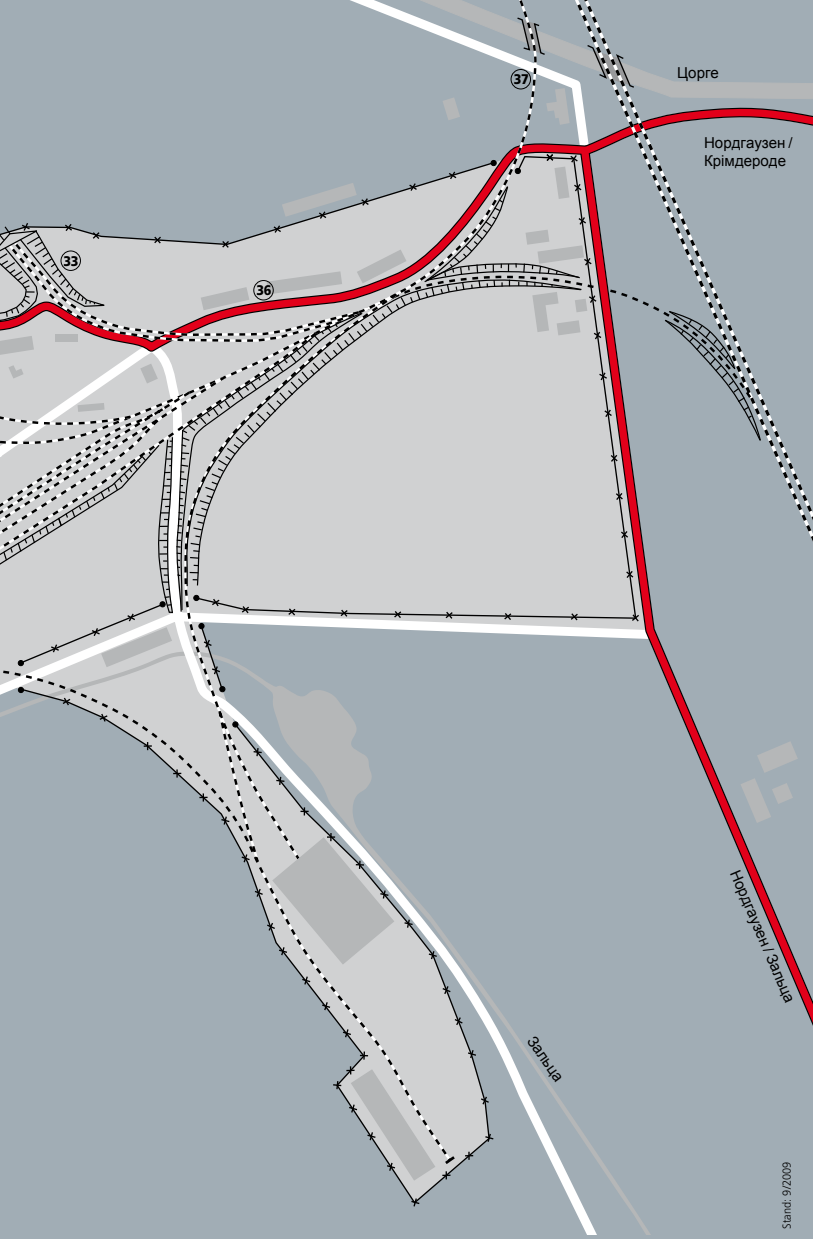

Путівник по меморіальному комплексу „Концентраційний табір Міттельбау-Дора”

Фонд меморіальних комплексів Бухенвальд і Міттельбау-Дора

Аерофотознімок концентраційного табору Міттельбау-Дора, зроблений військами США 8 квітня 1945 року. (NARA Collage Part MD)

- 22** Лазня
- 23** Дезинфекція
- 24** Кіно/вхідний блок
- 25** Крематорій з місцем пам'яті
- 26** Барак інтернованих італійських військовослужбовців
- 27** Пожежний пост, на цей час: окрема виставка
- 28** Реконструйований житловий барак, на цей час: приміщення для семінарів
- 29** Бордель для в'язнів („Особлива будівля“)

- 30** Робоча адміністрація
- 31** Бліндаж СС
- 32** Вузькоколійна залізниця
- 33** Транспортний тунель А
- 34** Транспортний тунель В, на цей час: новий тунель для доступу
- 35** Табірний вокзал, на цей час: інформаційний пункт та місце пам'яті „Зовнішні табори“
- 36** Пам'ятник „Марш смерті“
- 37** Залізничний міст

Путівник по меморіальному комплексу „Концентраційний табір Міттельбау-Дора”

Вихідні дані

Фонд меморіальних комплексів Бухенвальд і Міттельбау-Дора

Редакція: Йєнс – Крістіан Вагнер

Переклад з німецької: Іван Немічев

Оформлення: Фрідер Крафт, www.werkraum-media.de

Фото: Клаус Бах і Меморіал Концентраційний табір

Міттельбау-Дора

Плани: Петер Вентцлер, Дірк Лаубе „Hinz & Kunst – Graphische Werkstatt und Verlags GmbH”, Брауншвейг

Друк: друкарня „Schöpfung”, Веймар

За фінансової підтримки Уповноваженої з культури та ЗМІ уряду ФРН на підставі рішення Бундестагу ФРН, а також Державної канцелярії Тюрингії.

Зміни, зокрема щодо проведення екскурсій, цін або часу відкриття, можуть виникнути у короткий час, тому інформація надається без гарантії.

Просимо Вас слідкувати за нашими актуальними повідомленнями на сайті www.dora.de

Видання 1, Веймар / Нордгаузен 2023

- 4 Міттельбау-Дора – концентраційний табір „тотальної війни”
- 11 Огляд Меморіалу
- 11 Концентраційний табір
- 15 Територія СС
- 15 Промислова зона і тунелі
- 20 Пам’ятники та пам’ятні знаки
- 22 Відділи концтабору поза територією Меморіалу
- 28 Виставки
- 30 Пам’ятник

Фонд меморіальних комплексів
Бухенвальд і Міттельбау-Дора

Прокладення тунелів у Конштайні, літо 1944 р.

(Вальтер Френц, приватна колекція Ганнса-Петера Френтца)

Міттельбау-Дора – концентраційний табір „тотальної війни”

Міттельбау-Дора є прикладом історії вбивчої примусової праці та переміщення виробництва зброї під землю на останній фазі Другої світової війни.

Дору було засновано наприкінці серпня 1943 року як зовнішній табір концтабору Бухенвальд. У ході переміщення виробництва ракетної зброї з Пеенемюнде до південного Гарцу в'язні концтабору повинні були розбудувати систему тунелів усередині Конштайну біля Нордгаузена для ракетної фабрики. У січні 1944 року у Центральному заводі

(Mittelwerk) почався монтаж „зброї відплати”, яка пропагувалася нацистським режимом, і за допомогою якої багато німців сподівалося досягти перелому у вже програній війні.

Протягом кількох місяців в'язні концтабору знаходилися в підземних камерах у катастрофічних умовах. Тільки весною 1944 року було споруджено надземний табір з бараками. До того часу більше 5000 в'язнів вже померли внаслідок голоду, вбивчої роботи та знущань.

Попереджувальний знак СС на огорожі зовнішнього табору „Казарма Бьольке“.

(Меморіальний музей Холокосту США, Вашингтон, округ Колумбія)

У той час, поки на Центральному заводі починався монтаж ракет, міністр озброєнь Альберт Шпеер віддав розпорядження про подальші будівничі проекти в регіоні Нордгаузену. Там повинні були споруджені підземні фабрики з виробництва літаків. У якості робочої сили для прокладення тунелів планувальники озброєнь стягнули сюди в'язнів концтабору, для яких весною 1944 року поблизу місць будівель були споруджені зовнішні концтабори. Незабаром в Гарці виникла тісна мережа завнішніх концтаборів. Восени 1944 року вони були об'єднані з концтабором Дора у самостійний концтабір Міттельбау. Наприкінці цей табір складався з майже 40 таборів, з яких найбільші знаходились біля Коштайна (Дора), у Елльріху (Юліусгютте) і в казармі Бьольке у Нордгаузені. Остання використовувалась СС з січня 1945 року як центральний табір комплексу Міттельбау, де вмирили знесилені до смерті в'язні.

Більшість в'язнів табору Міттельбау повинна була виконувати найтяжчу примусову роботу на будівництві. Невелика частина з них застосовувалась також до монтажу ракет у підземній фабриці. Там умови роботи – у порівнянні з убивчими будівничими командами – були дещо легшими. Проте і тут багато змучених в'язнів помирало з голоду та знесилля. Інших убивали гестапо та СС під приводом опору і саботажу.

На початку 1945 року СС евакуювали концентраційні табори Аушвітц (Освенцім) і Гросс-Розен, які знаходились на сході. Вони перевезли більше 16000 напівмертвих від голоду в'язнів до концтабору Міттельбау. З ними прибули 1000 есесівців з концтабору Аушвітц (Освенцім). Останній комендант цього концтабору штурмбанфюрер СС Ріхард Бер у лютому 1945 року став комендантом концтабору Міттельбау.

Коли на початку квітня 1945 року з заходу наблизилися американці, СС евакуювали табір Міттельбау і повезли його в'язнів залізничними транспортами та погнали пішки у інші концтабори, головним чином, у Берген-Бельзен. Тисячі в'язнів померли у евакуаційних транспортах та на маршах смерті. Тільки у концтаборі Дора та у казармі Бьольке у Нордгаузені СС залишили декілька сот хворих та помираючих в'язнів. Вони були звільнені американськими солдатами 11 квітня 1945 року.

Загалом СС депортували до концтабору Міттельбау-Дора з серпня 1943 року по квітень 1945 року більше 60000 людей майже з усіх частин окупованої Європи. Не менше третини з них не дожили до кінця війни.

Вид на Нордгаузен з колишнього апельплацу (майдану для шикунів) і музею.

Від „Табору для переселенців” до Меморіалу

Після війни американці використовували табір Дора для розміщення визволених примусових робітників та робітниць. У липні 1945 року вони передали його радянській окупаційній владі. Після повернення останніх колишніх примусових робітників та робітниць та в'язнів концтабору до країн свого походження або їх виїзду до третіх країн, німецькі органи влади з кінця 1945 року до літа 1946 року розміщували у таборі, зокрема, німецьких вигнанців із Чехословаччини („Табір для переселенців Дора”). Після цього вони наказали демонтувати бараки і поставити їх у якості допоміжних місць розміщення у сільському районі та у зруйнованому війною місті Нордгаузені.

Влітку 1947 року від колишнього табору Дора майже нічого не було видно. У якості місця пам'яті зберігся лише колишній крематорій. На майданчику перед ним на початку 1950-х років був споруджений перший пам'ятник. З 1960-х років це місце носило назву „Меморіал Дора”. Проте його значення до кінця НДР у порівнянні з Національними Меморіалами, такими, як Бухенвальд або Заксенгаузен, було другорядним.

Після воз'єднання Німеччини на початку 1990-х років почалася масштабна переорієнтація роботи з пам'ятними місцями, що супроводжувалась зростаючим інтересом до цього покинутого місця. Поетапно були відкриті подальші частини території колишнього табору, а з 1995 року частина системи тунелів стала доступна для відвідувачів (входо до тунелів були підірвані у 1947 році радянською окупаційною владою). У 2005 році було відкрито нову будівлю музею. Там з 2006 року демонструється постійна виставка з історії табору.

На основі постійної виставки і особливих змінних виставок, а також великого об'єму інформації, відвідувачі Меморіалу можуть різноманітним чином ознайомитися з історією концентраційного табору Міттельбау-Дора. На території колишнього табору є інформаційні таблиці, які вказують на будівничі релікти та їх історію.

Ця брошура веде Вас до деяких з цих місць і надає коротку пояснювальну інформацію, яка запрошує відвідувачів для подальшого та поглибленого вивчення історії концтабору Міттельбау-Дора.

Визначення понять:

Дора – Міттельбау – Міттельверк

Дора

Табір був з 28 серпня 1943 року до 28 жовтня 1944 року зовнішнім табором концтабору Бухенвальд. Назва табору з причин маскування була взята за назвою букви D німецького алфавіту.

Міттельбау

Такою з 28 жовтня 1944 року була назва самостійного концтабору у Південному Гарці. Концтабір Міттельбау складався з майже 40 таборів. Комендатура знаходилася у головному таборі Дора. Назва „Міттельбау” („Середня будівля”) була затверджена у березні 1944 року в концерні „Юнкерс” і спочатку просто позначала переміщення фабрик з виробництва літаків під землю в центрі Німеччини.

Міттельверк (укр. Центральний завод)

Це назва підземного заводу з виробництва ракет у Ко-нштайні і спеціально створеного для цього товариства з обмеженою відповідальністю (GmbH), яке було власністю рейху.

Експерсія по Меморіалу

Після зносу або демонтажу табірних бараків з осені 1946 року зосталося, на перший погляд, дуже мало будівничих реліктів концентраційного табору. Проте, якщо придивитися точніше, то можна знайти ще багато будівельних свідочств табору, які стають видимими поступово. Позначений знаками маршрут проходить повз різних місць та залишків будівель, які мали значення для страждань та смерті в'язнів. Інформаційні щити, додатки для мобільних телефонів або мультимедійні гіді нададуть Вам там поглиблену інформацію.

Колишній табір, де знаходилися в'язні

Ворота табору –

На відміну від інших концентраційних таборів, споруджений у імпровізованому порядку табір «Дора» не мав масивної будівлі воріт. Перехід від зони СС до табору для в'язнів був позначений дерев'яними воротами, які знаходилися між двома довгими дерев'яним бараками. У них знаходилися службові приміщення табірної гестапо ② і табірної адміністрації СС ①. З 1970-х років місце, де були табірні ворота, позначено бетонними стовпами.

Табірна огорожа і сторожові вежі –

Від огорожі табору та дерев'яних сторожових веж тепер вже майже не видно ніяких реліктів. Табірна огорожа оточувала весь табір, де перебували в'язні, і була під високою електричною напругою.

7

Місце для перекличок («Апельплатц») –

Місце проведення перекличок кожного ранку та кожного вечора. Тут також виконувалися тілесні покарання. На шибениці проводилися масові повішення. У 1974 році місцева влада НДР перетворила «Апельплатц» на «Пам'ятник націй» з бетонним постаментом, арочною стіною, чашою для полум'я та «Каменями націй» 5 навкруги площі.

Табірна в'язниця –

Споруджений у 1944 році, цей «Бункер» слугував гестапо та СС для катувань та вбивств в'язнів. У 1952 році влада НДР надала розпорядження знести масивну кам'яну будівлю до фундаменту. З 2011 року залишки будівлі захищені бетонними надбудовами. Стіна зі штампованого бетону позначає колишню стіну двору в'язниці. 7

Місце страт –

На оточеному кам'яною стіною подвір'ї, невидиме з табору, у заглибленні знаходилося місце для страт з шибеницею. Тут СС таємно вбивали в'язнів, які чинили опір. 8

Теслярський барак –

Тут в'язні виконували столярні роботи, виготовляючи будівничі частини для табірних бараків. Після війни барак кілька десятиріч стояв на території теслярського підприємства у Нордгаузені. Наприкінці 1990-х років барак перенесли на те місце, де він стояв спочатку. 10

8

Фундаменти бараків

24

Фундаменти бараків –

З більше, ніж 60 дерев'яних бараків, у кожному з яких розміщувалися до 400 в'язнів, залишилися лише залишки фундаментів. В рамках щорічної акції «Міжнародні літні табори» молодь розчищає обриси колишніх бараків, де знаходилися в'язні.

Пральня –

У центрі табору знаходилися функціональні будівлі, такі, як пральня, котельня та барак дезінсекції, які мали слугувати підтриманню гігієни. Знищення вошей та прання заношеного одягу проводилися за будь-якої погоди. Для в'язнів це було пов'язано з додатковими муками. 19

Барак для показу кіно –

Барак для показу кіно, який майже не використовувався за своїм первісним призначенням, у останні місяці був тимчасовим місцем розміщення транспортів в'язнів з концтаборів Аушвіц (Освенцім) і Грос-Розен. Багато людей померло тут. 24

Лікарня для в'язнів –

Хворих та помираючих ув'язнених СС ізолювали у лікарні для в'язнів. Вона складалася з багатьох дерев'яних бараків та крематорію. 11

25

Крематорій –

Працював з осені 1944 р. до квітня 1945 р. Тут було спалено близько 5000 трупів. Їх попіл СС наказали скидати на схил за крематорієм. Внутрішнє приміщення крематорію з печами берлінської фірми «Корі» значною мірою збереглося. Інші приміщення з середини 1960-х років через монтаж виставки про історію табору були сильно змінені у своїй структурі. Видалення виставки у 1993 році дозволило знову розкрити малюнки в'язнів на стінах, які ще збереглися. Могила з попелом поряд з колишнім крематорієм з 2014 року позначена як братська могила. Сірий гравій та бетонний бордюр позначають цю поверхню. 25

Місце розстрілу італійських солдат –

Колишній кам'яний кар'єр, у якому 15 грудня 1943 року СС розстріляли сімох італійських військовополонених. Вони відмовились виконувати примусову роботу на виробництві ракет. 9

Реконструйований дерев'яний барак –

Він взятий із колишнього трудового табору в Нордгаузені, де працювали примусові робітники, проте він конструктивно однаковий з бараками концтабору. Сьогодні використовується, як приміщення для семінарів. 28

Пожежний пост –

Зберігся в оригіналі, зараз використовується, як приміщення для особливих виставок. 27

Настінні малюнки у крематорії

31

35

Територія СС

На території СС знаходилися бараки для житла і господарча будівля для охоронців концтабору і персоналу СС табірної адміністрації. Тут на початку 1945 року розміщувалися близько 1000 есесівців та військовослужбовців вермахту. IIII

Бліндаж СС –

Для СС ця бетонна будівля, реконструйована у 1977 році, слугувала для нагляду за входом у табір а також у якості бомбосховища при ударах авіації. В НДР ця будівля неправильно називалася «стоячим бункером» табірної гестапо. 31

Промислова зона і тунелі

Табірний вокзал –

Вокзал був місцем прибуття для транспортів з в'язнями з інших концтаборів. Крім того, рейкові системи слугували у якості вантажного вокзалу для ракетного заводу. Платформи вокзалу збереглися. З 2015 року на колишній платформі вокзалу встановлені інформаційні таблиці стосовно місць знаходження 39 зовнішніх таборів. За допомогою QR- кодів відвідувачі можуть вийти на Інтернет- сторінку, яка надає подальшу інформацію про табір. 35

Підземний тунель, камера 45 колишнього центрального заводу

37

Входи до тунелів –

У 1947 році радянська окупаційна влада наказала підірвати входи до тунелів. З 1995 року через новий вхід система тунелів знову доступна. [33](#) [34](#)

Система тунелів –

Невелика частина системи тунелів доступна у рамках публічних екскурсій, які починаються від музею. Можна оглянути частину транспортного тунелю А та трьох перпендикулярних тунелів, які до червня 1945 року були місцем розміщення в'язнів. Пізніше в'язнів концтабору змушували монтувати тут так звані крилаті бомби V1. Макет підземної системи тунелів наочно показує вам розміри цієї підземної споруди. Через низьку температуру у тунелях (приблизно 8 градусів) просимо вас подбати про теплий одяг.

Міст через Цорге –

Через міст, що було демонтовано на початку 1950-х років, проходила залізнична лінія імперської залізниці до табірного вокзалу. Багато тисяч в'язнів концтабору проїздили по залізничному мосту через річку Цорге у вантажних вагонах та у вагонах для худоби. Транспорти з концтабору Дора у зовнішні табори концтабору Міттельбау, а також у інші концтабори та табори смерті також проходили через цей міст. [37](#)

25

Пам'ятники та пам'ятні знаки

Більшість пам'ятників та пам'ятних знаків на Меморіалі встановлено ще за часів НДР. Як документи історії, вони після 1990 року не змінювались. З того часу було додано пам'ятні знаки для груп жертв, які раніше не були або менше були у центрі уваги.

Пам'ятник для всіх вбитих в'язнів концентраційного табору Міттельбау-Дора –

Кам'яна плита з назвами країн, з яких походили в'язні концтабору Міттельбау-Дора. Цей пам'ятний знак присвячений усім жертвам, він знаходиться на пам'ятній площі перед крематорієм. 25

Пам'ятники єврейським жертвам концтабору та сінті і рома –

Людам з цих обох груп жертв, яких переслідували та вбивали з расистських причин, з 2000 року присвячені два пам'ятних знаки. 25

Скульптурна група на площі перед крематорієм –

Скульптурна група фігур, створена Юргеном фон Войські, спочатку була задумана, як внесок НДР для Меморіалу Аушвіц (Освенцім). Вона зображує п'ятьох в'язнів, у яких зв'язані руки. Разом з пам'ятником для всіх жертв концтабору Міттельбау-Дора скульптурна група є центром площі пам'яті перед колишнім крематорієм. 25

25

Бронзовий рельєф у крематорії –

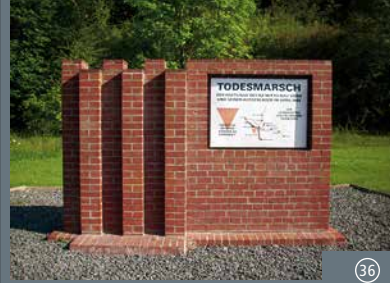
У колишньому залі для спалювання трупів крематорію знаходиться двометровий бронзовий рельєф, створений скульптором Тео Бальденом у 1979 році. На його широкому цоколі зображені виснажені тіла, з яких символічно постає полум'я, яке закінчується брунькою. 25

Пам'ятний знак Антверпена –

На вході до тунелів пам'ятний знак, подарований містом Антверпеном у 2003 році, нагадує про жертв нальотів ракет Фау на столицю Бельгії. 34

«Почесна Площа Націй» –

У 1974 році колишній «апельплац» було засипано гравієм і він був докорінно змінений. Його обрамляє плаский мур з «Каменями націй». Вони присвячені 21 країні, з яких в'язні були доставлені до Міттельбау-Дори. Бетонний постамент та вигнутий мур закривають апельплац на південь. У 1979 році тут було встановлено мідний рельєф скульптора Гайнца Шарра. Він має зображувати страждання і боротьбу за виживання в'язнів. 5

Пам'ятник «Маршу смерті» –

Встановлений у 1984 році на пам'ять про «Марші смерті» весною 1945 року. На площині зображені маршрути евакуаційних транспортів та «Маршів смерті». Пам'ятники такої ж конструкції було встановлено у багатьох інших місцях на стороні Гарцу, яка знаходилася в НДР. [36](#)

Місце інформації та пам'яті «Зовнішні табори»

За ініціативою Ради колишніх в'язнів концтабору Міттельбау-Дора з нагоди 70-річчя визволення табору у квітні 2015 року на колишній платформі вокзалу було встановлено 39 меморіальних таблиць. Вони нагадують про зовнішні табори. [35](#)

Місця розташування таборів за межами Меморіалу.

На відміну від інших концентраційних таборів концтабір Міттельбау-Дора складався з цілого комплексу окремих таборів, які треба розглядати, як функціональне ціле. Табір для в'язнів Дора, на території якого у 1964 році було споруджено Меморіал, хоча і був найбільшим, але все ж тільки одним з багатьох таборів, які тільки разом створювали концтабір Міттельбау, як єдине ціле. І поза територією Меморіалу Міттельбау-Дора у багатьох місцях Гарцу будівельні релікти та пам'ятні знаки свідчать про минуле концтабору Міттельбау. Далі ви знайдете вибір цих місць з короткими поясненнями.

Бланкенбург – Езір

Мьонхенбрайте

У 1944/45 роках тут був барачний табір, де розміщувалися у середньому 500 в'язнів. Частина бараків збереглися і є житловими. Пам'ятний камінь на вулиці Мьонхенбрайте, вказівна таблиця на розі вулиці Міхаельштайнер Штрассе / вулиці Альберт ван Гоеї Штрассе.

Елльріх

Місце пам'яті Елльріх – Юліусютте, Понтельштрассе

Місце знаходження в середньому 8000 ув'язнених, після концтабору Дора це був найбільший окремий табір концентраційного табору Міттельбау. Більшість будівель після 1945 року стали жертвами розбудови німецько - німецького кордону, який перетинав територію колишнього концтабору. Сьогодні можна бачити лише небагато будівничих реліктів. Вказівні щити інформують про це місце, меморіальні камені нагадують про майже 4000 мертвих.

Вулиця Йоганн-Себастьян – Бах-Штрассе

У 1949/45 табір у прибудові колишнього ресторану «Бюргергартен», де було розміщено близько 1000 в'язнів. Інформаційна дошка.

Цвинтар Зюльцхайн

Місце поховання 55 в'язнів концтабору, які померли у 1945 році вже після їх визволення з концтабору, у клініках Зюльцхайн-на від наслідків перебування у концтаборі. Пам'ятний камінь.

Руїни кухонного бараку у колишньому концтаборі Еллеріх-Юліусшютте.

Цвинтар Гарцунген

Гросс-Вертер

Ресторан «Цур Вайнтраубе».

У 1945 році був місцем розміщення жінок, ув'язнених у концтаборі. Інші жінки були розміщені у іншому ресторані, який на сьогодні більше не існує.

Гюнцероде

До 950 в'язнів було розміщено тут у 1944/1945 рр. в сараї.

Гарцунген

Біля містка Карренбрюкке.

У 1944/ 45 році тут на західній околиці населеного пункту був барачний табір, де було розміщено у середньому 4000 в'язнів. На сьогодні зосталось мало реліктів. На цвинтарі є поховання 27 ув'язнених, трупи яких були у квітні 1945 року вивезені з території концтабору солдатами США.

Ілльфельд

Долина Ілльфельдер Таль, площа Неандерплатц

У 1945 році тут був табір на приблизно 200 в'язнів поблизу паперової фабрики. У приміщеннях колишньої монастирської школи (Неандерплатц) з 1943 до 1945 року знаходилося управління ТОВ Міттельверк ГмБХ.

Кельбра

Вулиця Ланге Штрассе

Розміщення 60 в'язнів у ресторані «Зенгерхалле».

Кляйнбодунген

Шахта

Табір для у середньому для 600 в'язнів у непрацюючий шахті з добування калію на південній околиці міста.

Маккенроде

Лімлінгерьодер Штрассе

Барачний табір на 300 в'язнів на південній околиці міста. Пам'ятний знак на місці табору та на місцевому військовому пам'ятнику.

Нордгаузен

Колишня казарма Бьольке, вулиця Ротенбургштрассе

У 1945 році тут був центральний табір для хворих та помираючих в'язнів концтабору Міттельбау. Частина будівель ще збереглися. Пам'ятний камінь 1974 року та вказівний щит 2004 року.

Почесний цвинтар, вул. Штреземаннрінг

Масові поховання 1945 року більше ніж 2600 в'язнів концтабору та примусових працівників, з них 1300 в'язнів, які були вивезені американськими солдатами з казарми Бьольке. Пам'ятник 1999 року нагадує про мертвих.

Нордгаузен. Колишня казарма Бьольке, вулиця Ротенбургштрассе

Пам'ятний камінь перед печерою Гаймкеле-Гьоле

Нордгаузен. Почесний цвинтар

Пам'ятна таблиця перед казармою Бьольке.

Частина населеного пункту Штемпеда, Куммель

У 1945 році тут був барачний табір, де розміщувались декілька сотень в'язнів концтабору. Вони повинні були виконувати примусову роботу з прокладки тунелів під землею (збереглися входи до тунелів на виїзді з міста по вулиці Дорфштрассе). Кам'яні бараки у більшості збереглися і сьогодні використовуються як житло або з іншою метою (наприклад, будинок сільської громади).

Нюксай

У 1944/45 роках тут був барачний табір, де в середньому розміщувалось 300 в'язнів. Пам'ятний камінь і вказівний щит.

Остерхаген

Барачний табір на 300 в'язнів південніше вокзалу. Пам'ятний камінь і вказівний щит.

Остероде ам Гарц

Частина населеного пункту Фрайгайт, Ан дер Лееге

У 1944/45 роках тут був барачний табір, де в середньому розміщувалось 400 в'язнів, які повинні були виконувати примусову роботу для фірми «Курт Хебер» . Пам'ятний камінь.

Частина населеного пункту Петерсхютте

Барачний табір, де розміщувалось до 800 в'язнів, які повинні були виконувати примусову роботу у тунелях (кодова назва «Дакс IV», укр. «Борсук IV»). Пам'ятний камінь.

Рехунген

У 1944/45 роках тут був барачний табір на 550 в'язнів на території непрацюючої шахти Нойзолльштедт.

Россла

У 1944/45 роках тут був барачний табір на більше ніж 100 в'язнів на території цукрового заводу.

Роттлебероде

У 1944/45 роках тут був табір на 1000 в'язнів у непрацюючій порцеляновій фабриці. В'язні повинні були розбудувати печеру Гаймкеле- Гьоле біля Уфтрунгена для підземного заводу концерну «Юнкерс». Пам'ятний камінь і вказівний щит біля входу до печери Гаймкеле- Гьоле.

Віда

У 1944/45 приблизно 300 в'язнів були розміщені у старому будинку стрільців. Пам'ятний камінь і вказівний щит. Братська могила шести невідомих в'язнів концтабору на цвинтарі громади.

Виставки

Постійна виставка

На першому поверсі будівлі музею **M** на території близько 420 кв.м. знаходиться постійна виставка з історії табору під назвою «Концентраційний табір Міттельбау - Дора 1943 -1945».

Головна увага виставки спрямована на примусову працю у концтаборі та людей які страждали від цієї праці і вмирали від її наслідків: в'язнів. Тут показано, з яким розмахом примусова праця накладала відбиток на життя і смерть у таборах і як в'язні чинили опір СС та адміністраціям підприємств; крім того, показано європейський розмір переслідувань з боку націонал-соціалістів : більше 90% ув'язнених у концтаборі Міттельбау-Дора походили з окупованих вермахтом країн Європи, насамперед, з Польщі та Радянського Союзу.

Крім того, суттєвою метою виставки є показ багатостороннього переплетіння стосунків між таборами та їх суспільним оточенням. Тим самим необхідно було зробити внесок для критичного розбору тем злочинства та відповідальності спільників злочинців і «глядачів». Цього ж стосується питання стосовно причин, які спонукали відповідальних осіб будівельних фірм та фірм, які виробляли озброєння, експлуатувати в'язнів концтаборів у якості примусових працівників.

Також постає питання щодо відповідальності техніків, інженерів та менеджерів, які примушували в'язнів концтабору у Центральному заводі («Міттельверк») монтувати так звані ракети «Фау 2». Цим самим виставка спонукає до дискусії стосовно етики науки і техніки.

Структура виставки

1. Вступ : Міттельбау-Дора і «тотальна війна»
2. Від зовнішнього табору Дора до концтабору Міттельбау
3. В'язні
4. Злочинці, спільники злочинців та глядачі
5. Катастрофа без кінця

Особливі виставки

У колишньому пожежному посту, що зберігся в оригіналі ⁽²⁷⁾, демонструються змінні особливі виставки стосовно історії націонал-соціалізму та його впливу.

Час роботи відділу інформації та виставок:

Квітень – жовтень: 10.00 – 18.00

Листопад – березень: 10.00 – 16.00

Понеділок – вихідний день

24-26 грудня, 31 грудня та 1 січня – вихідні дні.

Обслуговування відвідувачів

Інформація у будівлі музею

У відділі інформації у будівлі музею Ви можете перед екскурсією по Меморіалу проконсультуватися щодо наших пропозицій. Тут Ви отримаєте інформаційний матеріал, можете взяти напрокат мультимедійні гіді та у книгарні, що знаходиться поруч, придбати поглиблену літературу (формуляр для замовлень он-лайн публікацій Меморіалу Ви можете знайти на нашій інтернет-сторінці за посиланням www.dora.de).

Пропозиції для груп

За попереднім записом Ви можете з вівторка по неділю скористатися різноманітними пропозиціями для груп (шкільні класи - починаючи з 9 класу) Можна вибрати різні варіанти супроводження і тривалість екскурсій (4 або 5 годин, денна екскурсія, проект на декілька днів). Вартість екскурсії для груп до 15 осіб складає 80 євро, для груп до 30 осіб - 120 євро. Для школярів, студентів, людей з інвалідністю, людей, які отримують соціальну допомогу, вартість екскурсії складає 40 євро (до 15 осіб) або 60 євро (до 30 осіб) за групу. Оскільки існує великий запит на екскурсії, просимо своєчасно записуватися на них у нашому відділі інформації для відвідувачів (Тел. +49 (0) 3631 49 58 20, електронна адреса information@dora.de).

Екскурсії для індивідуальних відвідувачів

Екскурсії по частині території табору та по тунелях для індивідуальних відвідувачів пропонуються щоденно об 11 та 14 годині. Участь коштує 7 євро для дорослих або 3 євро (зі знижкою). Екскурсії починаються від будівлі музею. Оскільки дозволена кількість учасників екскурсії обмежена, просимо вас попередньо записуватися на екскурсію електронною поштою за адресою: information@dora.de або по телефону +49 (0) 3631 495820.

Відвідування тунелю можливе тільки в рамках екскурсії.

Відвідування Меморіалу з дітьми

Ми рекомендуємо Вам відвідувати музей, тунелі та колишній крематорій з дітьми не молодшими 14-річного віку.

Додатки для мобільних телефонів

Додаток «Mittelbau» у Apple та Google Play Store є безкоштовним. З цим додатком Ви маєте можливість ознайомитись з історією концтабору і Меморіалу за допомогою аудіоекскурсії, швидкість та інтенсивність якої Ви визначаєте самі. У додатку Ви почуєте додаткову інформацію та спогади колишніх в'язнів та побачите історичні світлини. Якщо у Вас немає відповідного телефону, то Ви можете взяти напрокат у відділі інформації мультимедіа – гід за 5 євро.

Бібліотека та центр документації

Бібліотека та центр документації в будинку музею доступні для всіх зацікавлених за попереднім записом і відкриті з вівторка по п'ятницю.

Безбар'єрне середовище

Будівля музею створена відповідно для потреб людей з інвалідністю. Частина території табору та тунелю обмежено доступна для людей, які користуються інвалідними візками. Допомогу Ви отримаєте у відділі інформації.

Додаткова література

Konzentrationslager Mittelbau – Dora 1943 – 1945.

Супровідна публікація до постійної виставки у Меморіалі концтабору Міттельбау-Дора, вид. Йенсом-Крістіаном Вагнером, Геттінген 2014 (215 ст., ілл., 14 євро), англійське видання Геттінген 2011 (208 ст., ілл., 14 євро).

Concentration Camp Mittelbau-Dora 1943-1945

Буклет до виставки, Веймар / Нордгаузен 2006 (також французькою, польською та російською мовами) (64 ст., ілл., 5 євро).

Йенс-Крістіан Вагнер

Produktion des Todes. Das KZ Mittelbau-Dora

Геттінген 2016 (662 ст. 39, 90 євро).

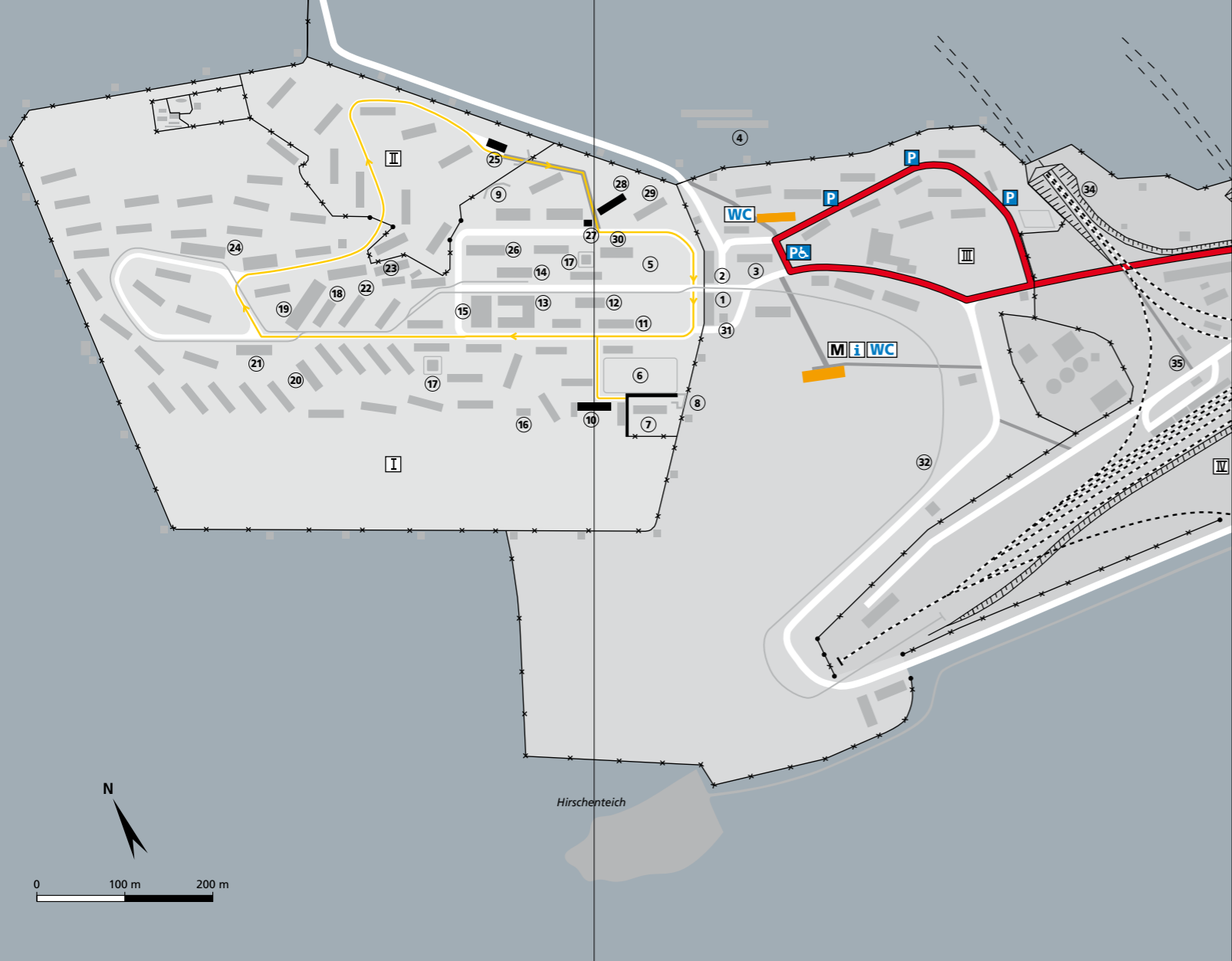
Йенс-Крістіан Вагнер

Ellrich 1944/45. Zwangsarbeit und Konzentrationslager in einer deutschen Kleinstadt.

Геттінген 2009 (208 ст., ілл., 16,90 євро).

Buchenwald. Ausgrenzung und Gewalt 1937 bis 1945

Супровідна публікація до постійної виставки, вид. за дорученням Фонду Меморіальних комплексів Бухенвальд і Міттельбау-Дора Фолькхардом Кнігге у співпраці з Міхаелем Льоффельзендером, Ріколою-Гуннаром Лютгенау і Гаррі Штайном, Геттінген, 2016 р. (296 ст., 19,80 євро).

— Маршрут екскурсії по табору для в'язнів
— Під'їзна дорога
— Нові дороги

■ Новоспоруджені будівлі
■ Історичні будівлі (збереглися)
■ Історичні будівлі (більше не існують)

M Музей
I Табір для в'язнів
II Лікарня
III Територія СС
IV Промислова територія Міттельверк (Центральний завод)

1 Табірна адміністрація
 2 Політичний відділ (гестапо)
 3 Комендатура
 4 Псарня
 5 Апельплац
 6 Спортивний майданчик
 7 Табірна в'язниця
 8 Місце страт
 9 Місце розстрілу інтернованих італійських військовослужбовців
 10 Теслярна майстерня

11 Їдальня для в'язнів
 12 Склад продуктів харчування
 13 Кухня
 14 Склад для інструментів
 15 Вугільний склад
 16 Склад старих матеріалів
 17 Пожежні ставки
 18 Котельня
 19 Пральня
 20 Склад одягу
 21 Склад речей в'язнів

Меморіал концентраційного табору Міттельбау-Дора

Конштайнвег 20
 99734 Нордгаузен
 Тел. +49 (0) 3631 49 58 0 / факс +49 (0) 3631 49 58 13
 Електронна пошта: info@dora.de
www.dora.de

Інформація і попередній запис для груп

Тел. +49 (0) 3631 49 58 20
 Електронна пошта: sekretariat@dora.de

Часи роботи Меморіалу

Листопад -березень	Квітень – жовтень
10.00 – 16.00	10.00 – 18.00

Виставки закриті у понеділок, Меморіал не працює з 24 по 26 грудня, 31 грудня та 1 січня. Мультимедійні гіді можна взяти напрокат у відділі інформації під час роботи Меморіалу.

Зовнішні споруди можна оглядати щоденно до настання темряви.

Екскурсії для індивідуальних відвідувачів

3 вівторка до неділі відповідно об 11.00 та 14.00

Оскільки дозволена кількість учасників екскурсії обмежена, просимо вас попередньо записуватися на екскурсію електронною поштою за адресою: information@dora.de або по телефону +49 (0) 3631 495820.

Актуальна інформація стосовно часу роботи та пропозицій екскурсій на Меморіалі:

www.dora.de

Зверніть увагу, що з причин безпеки відвідування тунелів можливе тільки в рамках екскурсій.

Вхід на Меморіал та виставки вільний. Участь в екскурсіях коштує 7 євро (для дорослих) або 3 євро (зі знижкою). Але Ви можете підтримати роботу Меморіалу своїми пожертвуваннями.

Банківські реквізити

Kreissparkasse Nordhausen
 BIC: HELADEF1NOR
 IBAN: DE56 8205 4052 0036 0007 02